

انتشار مقاله‌های ایرانی در نشریه‌های نامعتبر^۱: انگیزه‌ها و رویکرد نویسندگان

حمیدرضا جمالی مهموئی*، سارا جوان‌فر**

چکیده

هدف این تحقیق پیمایشی، کشف انگیزه نویسندگان ایرانی از چاپ مقاله در مجله‌های نامعتبر خارجی است. پیمایشی آنلاین، روی ۱۰۲ نویسنده ایرانی انجام شد که مقاله‌ای از آنها در سال ۲۰۱۳ در یکی از ۲۵۱ مجله مندرج در «فهرست سیاه نشریه‌های نامعتبر وزارت علوم» نسخه مرداد ۱۳۹۲ منتشر شده بود. نتایج نشان داد که انگیزه اصلی نویسندگان و پژوهشگران ایرانی از چاپ مقاله در مجله‌های خارجی به ترتیب اهمیت، پربارکردن رزومه کاری، سپس برای ترفیع و ارتقاء به عنوان عضو هیئت علمی و در آخر برای کسب مجوز دفاع از پایان‌نامه دکترا بوده است. متوسط سنی نویسندگان حدود ۳۸ سال است و برای هر مقاله به طور متوسط حدود ۳۵۰ دلار ارز پرداخت شده است. ملاک اصلی اعتماد نویسندگان به مجله‌های ادعای آنها برای نمایه شدن در پایگاه‌های معتبر بوده است و شیوه اصلی آشنایی نویسندگان با این مجله‌ها توصیه استاد و یا همکار بوده است. مقاله نشان‌دهنده جنبه‌های اقتصادی انتشار این مقاله‌های و نیز آگاهی کم جامعه دانشگاهی از نحوه سنجش اعتبار مجله‌ها است.

واژه‌های کلیدی: مجله‌های نامعتبر علمی، انگیزه‌های چاپ مقاله، مجله‌های علمی، داوری مقالات علمی.

۱- مقدمه

علم و پژوهش در سال‌های اخیر در کشور مورد توجه خاصی بوده و انتشار مقاله در مجله‌های داخلی و بین‌المللی همواره در رسانه‌ها به عنوان شاخصی از تولید علم و توسعه علمی کشور انعکاس گسترده داشته است. انگیزه‌های زیادی در نظام علمی کنونی کشور برای انتشار مقاله وجود دارد از جمله ترفیع و ارتقای اعضای هیئت علمی، گرفتن مجوز دفاع از رساله یا نمره برای پایان‌نامه، قبولی در مصاحبه دکترا و گرفتن بورس و استخدام و غیره و البته در اکثر این موارد نه تنها تعداد، بلکه کیفیت مقاله‌ها نیز دارای اهمیت است [۱]. از سوی دیگر، مقاله‌ای که نتیجه یک پژوهش است، تا زمانی که در یک مجله با داوری صحیح مورد بررسی نقادانه قرار نگرفته و منتشر نشده باشد، آنچنان وجهت علمی نخواهد داشت. و این روش انتشار همراه با همترازخوانی تا حدودی ضامن کیفیت پژوهش‌های انجام شده است [۲].

در گذشته، انتشار یک مجله دارای ملزوماتی بود که خود مانع از انتشار مجله توسط افراد فاقد

1 . blacklist

* دکترای علوم اطلاعات، دانشیار دانشگاه خوارزمی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی h.jamali@gmail.com

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه خوارزمی

۲- پیشینه پژوهش

در خصوص نشریه‌های نامعتبر مطالبی به صورت یادداشت و مصاحبه و نظایر آن منتشر شده است، اما هیچ پژوهشی به شکل منسجم تاکنون به بررسی این پدیده در ایران نپرداخته است. صبوری [۳] در مقاله‌ای به ارائه آمارهایی در مورد مجله‌های بی‌اعتبار می‌پردازد و بیان می‌کند که تنها ۷/۵ درصد از مجله‌های علمی دنیا استاندارد لازم برای نمایه شدن در آی اس آی را دارند. او همچنین بیان می‌کند که سهم ایران از انتشار مقاله در مجله‌های معتبر قابل قبول نیست و از بیست نشریه آی اس آی که بیشترین مقاله از ایران را منتشر می‌کنند چهار مورد از نویسنده هزینه دریافت می‌کنند و بخش قابل توجهی از مقاله‌های ایرانی در مجله‌های کم‌اعتبار منتشر می‌شوند.

جمالی مهموئی [۴] در یادداشتی در قسمت سخن هفته خبرگزاری لیزنا با به نقد سیاهه نشریه‌های نامعتبر وزارت علوم پرداخت. وی برای بیان ضرر مالی ناشی از انتشار مقاله توسط ایرانیان در این‌گونه مجله‌ها بیان می‌کند که بر اساس داده‌های اسکوپوس از میان ۲۱۳۱۵۳ مقاله‌ای که از ۱۹۹۰ تا تاریخ ۴ اردیبهشت ۱۳۹۲ به اسم ایران در این پایگاه ثبت شده، بیشترین مقاله (۱۶۴۸ مقاله) در مجله‌ای

با نام *Australian Journal of Basic and Applied Science* منتشر شده است، در حالی که یک بررسی سطحی روی این مجله نشاندهنده بی‌اعتباری آن است. به عنوان مثال این مجله با وجود داشتن نام استرالیایی تنها یک نفر از استرالیا در هیئت تحریریه آن حضور دارد که آن اسم نیز جعلی است و آن فرد وجود خارجی ندارد. به نظر جمالی از جمله ویژگی‌های این مجله‌ها بی‌اعتبار، می‌توان به داشتن هیئت تحریریه جعلی و بی‌نام و نشان، دریافت وجه برای انتشار مقاله، و بی حد و مرز بودن حوزه موضوعی مجله اشاره کرد که معمولاً در همه

پشتیبانی از سوی یک ناشر یا یک نهاد عملی معتبر می‌شد، اما اکنون شرایط تغییر کرده است. امکانات وب و ظهور نشریه‌های الکترونیکی و دسترسی آزاد که الگوی درآمدی آنها به جای گرفتن حق اشتراک از کتابخانه‌ها، متکی بر گرفتن هزینه برای انتشار مقاله از نویسندگان است، این امکان را فراهم می‌کند که هر کسی به سادگی و سرعت، مجله علمی منتشر کند. البته اینکه مجله، در دو حوزه کسب درآمد و کسب اعتبار علمی موفق باشد یا خیر موضوع دیگری است. این وضعیت موجب شده که هر روز به عنوان پژوهشگر شاهد رشد قارچ‌مانند مجله‌های علمی و دریافت ایمیل‌های تبلیغاتی فراخوان مقاله برای مجله‌های باشیم. همه اینها برای نظام ارتباطات علمی کشور چالش‌برانگیز بوده است و پدیده‌ای به نام مجله‌های کم‌اعتبار و بی‌اعتبار را ایجاد کرده است که نهادهای مسئول از جمله وزارت علوم، تحقیقات و فناوری برای مقابله با آن به انتشار «سیاهه نشریه‌های نامعتبر» و ابلاغ آن به دانشگاهیان اقدام کرده‌اند تا افراد را از انتشار آثارشان در این مجله‌ها باز دارند. با وجود تمام این اقدام‌ها، هر سال تعداد قابل توجهی مقاله توسط نویسندگان ایرانی در بیش از ۲۵۰ نشریه‌ای منتشر می‌شوند که در این سیاهه قرار دارند. هدف این پژوهش بررسی برخی جنبه‌های ناشناخته انتشار این مقاله‌ها توسط ایرانیان در این‌گونه مجله‌هاست. به طور مشخص هدف پژوهش این است که مشخص کند انگیزه نویسندگان ایرانی از انتشار مقاله در این مجله‌ها چیست، بر اساس چه ملاکی افراد این مجله‌ها را انتخاب و به اعتبار آنها اعتماد می‌کنند، چطور با این مجله‌ها آشنا می‌شوند، آیا نویسندگان هزینه می‌پردازند و اگر بله چگونه و چقدر؟

۳- روش پژوهش

جامعه مورد پژوهش شامل تمامی نویسندگان ایرانی است که در سال ۲۰۱۳ مقاله‌ای را در یکی از ۲۵۱ مجله مندرج در «سیاهه نشریه‌های نامعتبر» مصوب معاونت پژوهشی و فناوری وزارت علوم (نسخه‌ای که در تاریخ ۱ مرداد ۱۳۹۲ به دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی ابلاغ شده است) منتشر کرده‌اند. ایرانی بودن نویسندگان از روی اسم آنها و وابستگی سازمانی آنها مشخص شده است.

برای دستیابی به اطلاعات این گروه از نویسندگان، با مراجعه به فهرست مندرجات تک تک این مجله‌ها در سال ۲۰۱۳، مشخصات افراد (که بیشتر ایمیل اشخاص برای انجام پیمایش مد نظر بود) جمع‌آوری شد. در مجموع با بررسی اطلاعات نویسندگان در مقاله‌های مجله‌ها و نیز جستجوی برخی از اسامی نویسندگان در وب برای پیدا کردن آدرس رایانامه آنها، در نهایت آدرس رایانامه ۳۷۵ نویسنده به دست آمد که دعوتنامه و پیوند پرسشنامه برای همه آنها ارسال شد. لازم به ذکر است که تعداد نویسندگان ایرانی در این مجله‌ها بیش از این تعداد بود اما بسیاری از آنها آدرس رایانامه نداشتند و با جستجو در وب نیز موفق به پیدا کردن آدرس رایانامه آنان نشدیم.

در این پیمایش آنلاین، پرسشنامه‌ای با توجه به پرسش‌های پژوهش، پیشینه پژوهش و نظر چند متخصص تهیه شد و با استفاده از سرویس گوگل درایو روی وب قرار گرفت. سپس لینک پرسشنامه با استفاده از یک ایمیل شخصی‌سازی شده خطاب به نویسنده برای او فرستاده شد. ارسال ایمیل‌ها و تکمیل پرسشنامه در فاصله ۲۷ آذرماه سال ۱۳۹۲ تا ۱۱ دی ۱۳۹۲ انجام شد. روایی صوری پرسشنامه با نظرخواهی از سه نفر از استادان انجام شد. پرسشنامه دارای چهار بخش و شامل ۳۴ پرسش در مورد اطلاعات جمعیت‌شناختی، انگیزه انتشار مقاله در این

زمینه‌های موضوعی مقاله می‌پذیرند. بررسی جمالی نشان داد که در مدت شش سال ایرانیان مبلغ ۲۹۶۶۴۰ دلار برای انتشار مقاله‌هایشان به این مجله پرداخت کرده‌اند.

مسئله مجله‌های بی‌اعتبار و بی‌کیفیت تنها مشکل ایران نیست و به طور کلی در حوزه ارتباطات علمی چالش بین‌المللی محسوب می‌شود. مقاله‌ای در مجله ساینس [۵] که بحث‌های زیادی به همراه داشت آزمایش جالب توجهی را منتشر کرد. نویسنده، مقاله‌ای با محتوای علمی کاملاً غلط و ساختگی نوشت و آن را با اسامی جعلی به عنوان نویسنده به ۳۰۴ مجله دسترسی آزاد ارسال کرد و در مدت ۴۰ روز مقاله‌اش در ۱۵۷ مجله بدون کمترین دقت در همترازخوانی پذیرفته شد. تنها ۹۸ مجله، مقاله را رد کردند و از مجموع ۲۵۵ مجله‌ای که تا پایان آزمایش او در مورد مقاله تصمیم‌گیری کردند، در بیش از ۶۰ درصد هیچ نشانی از انجام داوری وجود نداشت. آزمایش او نشان‌دهنده وضعیت نابسامان بخش زیادی از مجله‌های علمی دسترسی آزاد است که تعدادشان به صورت تصاعدی روز به روز بیشتر می‌شود. یک کتابدار آمریکایی سیاهه‌ای از ناشران منتشر کرده است [۶]. این کتابدار که معتقد است این ناشران را باید چپاولگران و غارتگران دسترسی آزاد نامید، ناشرانی که کمتر توجهی به کیفیت و داوری دارند و تنها هدف آنها کسب درآمد است. او در معیارهایی که برای این ناشران مطرح کرده است به مواردی مثل ادعای دروغین در مورد داشتن ضریب تأثیر، منعکس نشدن حوزه موضوعی و جغرافیایی مجله در عنوان آن، اعضای هیئت تحریریه جعلی یا بی‌کیفیت و نبود شفافیت در مورد دریافت هزینه در سایت مجله اشاره کرده است.

آخرین مدرک تحصیلی پاسخگویان (و رشته تحصیلی جاری در مورد دانشجویان) بیشترین تعداد (۳۶ نفر) دانش‌آموخته دانشگاه‌های تابع وزارت علوم، و کمترین تعداد دانش‌آموخته دانشگاه‌های خارج از کشور بودند. هیچ کس از دانشگاه پیام نور در میان پاسخگویان نبود (جدول ۲).

جدول ۱. تعداد مقاله‌های منتشر شده بر حسب موضوع

موضوع	تعداد مقاله
علوم پزشکی و زیست پزشکی	۳۰
علوم پایه	۲۳
فنی و مهندسی	۱۸
علوم انسانی	۱۷
علوم کشاورزی	۷
علوم اجتماعی	۴
هنر	۳

جدول ۲. تعداد پاسخگویان بر حسب آخرین مدرک تحصیلی

مدرک تحصیلی	تعداد
دولتی، وزارت علوم	۳۶
دولتی، وزارت بهداشت	۲۶
دانشگاه آزاد اسلامی	۲۵
پیام نور	۰
خارج از کشور	۱۵

۴-۲. ناشر مجله

از افراد پرسیده شد، مجله‌ای که مقاله خود را در آن منتشر کردند متعلق به چه کشوری بود. پاسخ‌ها نشان داد، ۴۲ مجله مربوط به کشورهای آسیایی و ۲۴ مجله مربوط به کشورهای حوزه آمریکایی، ۱۹ مجله از آفریقا، ۱۱ مجله از اروپا، و صفر مجله از استرالیا بود. شش نفر نیز در مورد محل ناشر مجله اظهار ناآگاهی کرده بودند.

۴-۳. انگیزه انتشار مقاله

۳۹ نفر انگیزه اصلی خود از انتشار مقاله در مجله‌های مورد نظر را برپا کردن رزومه کاری، ۲۵

مجله‌ها، آگاهی از کیفیت مجله و فهرست سیاه وزارت علوم، روش و میزان پرداخت پول به مجله و موارد دیگر بوده. پرسشنامه برای ۳۷۵ نفر به تدریج ارسال شد که در نهایت ۱۰۲ نفر به پرسشنامه پاسخ دادند. بنابراین نرخ پاسخگویی پرسشنامه ۲۷/۲ درصد است. برای تشویق پاسخگویان به مشارکت در تحقیق در ابتدای پرسشنامه قید شده بود که افراد بلافاصله پس از تکمیل پرسشنامه می‌توانند نتیجه تحلیل آماری تمام پاسخ‌های پرسشنامه را ببینند. گوگل درایو این امکان را می‌دهد که پاسخگو بتواند پس از تکمیل پرسشنامه آمار همه پاسخگویان را ببیند.

با توجه به اینکه تعداد کل پاسخگویان (۱۰۲) نفر به عدد ۱۰۰ بسیار نزدیک است و محاسبه درصد همواره منجر به عددی شبیه فراوانی یا تعداد خواهد شد، برای پرهیز از ارائه اعداد تکراری در تمام نمودارها و جدول‌های مقاله صرفاً تعداد ارائه شده است که با درصد تقریباً یکی است.

۴-۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. ویژگی پاسخگویان

میانگین سنی نویسندگان ۳۸ سال بوده است. دو نفر سن خود را ذکر نکردند. همچنین ۱۵ نفر از پاسخگویان زن و ۸۷ نفر مرد بودند. از نظر شغلی ۲۴ نفر دانشجو، ۴۵ نفر هیئت علمی و ۳۳ نفر نه دانشجو و نه هیئت علمی بودند. از نظر سطح تحصیلات نیز ۲ نفر کارشناس، ۲۹ نفر کارشناسی ارشد، ۶۲ نفر دکترای تخصصی و ۹ نفر دکترای حرفه‌ای (پزشکی) داشتند. همچنین از افراد خواسته شد تا حوزه موضوعی مقاله خود را مشخص کنند (جدول ۱). بیشترین تعداد (۳۰ نفر) متعلق به علوم پزشکی و زیست‌پزشکی و سپس فنی مهندسی (۲۳ نفر) و کمترین به هنر (۳ نفر) و علوم اجتماعی (۴ نفر) تعلق داشتند. هفتاد و پنج نفر از پاسخگویان، نویسنده مسئول مکاتبه مقاله منتشر شده بوده‌اند. از نظر

۴-۵. ملاک انتخاب مجله

از پاسخگویان خواسته شد تا حداکثر دو گزینه به عنوان ملاک‌های اصلی خود برای انتخاب مجله انتخاب کنند (بنابراین در جدول (۵) مجموع بیش از ۱۰۲ است). اصلی‌ترین ملاک انتخاب (۵۴ نفر)، سرعت داوری مجله و پس از آن اعتبار مجله (نماینه شدن در نمایه‌های بین‌المللی) با ۳۷ نفر، احتمال بالای پذیرفته شدن با ۲۷ نفر، و رایگان و ارزان بودن انتشار مقاله در مجله با ۶ نفر بودند.

جدول ۵. تعداد پاسخگویان بر حسب ملاک انتخاب مجله

تعداد	ملاک‌های انتخاب مجله
۶	رایگان یا ارزان بودن هزینه انتشار مقاله در مجله
۵۵	سرعت داوری و انتشار مقاله در مجله
۲۷	احتمال بالای پذیرفته شدن مقاله در مجله
۳۷	اعتبار مجله با توجه به نمایه شدن آن در نمایه بین‌المللی

۴-۶. دلایل اعتماد به مجله

از نویسندگان در مورد تأثیر عوامل مختلف بر اعتماد آنان به مجله پرسیده شد. جدول (۶) فراوانی پاسخ‌های پاسخگویان را نمایش می‌دهد و ستون امتیاز نیز میانگین امتیاز هر ملاک را نشان می‌دهد که با نمره دادن به طیف لیکرت (خیلی کم = ۱ و ... تا خیلی زیاد = ۵) محاسبه شده است. همانطور که مشخص است علت اصلی اعتماد پاسخگویان به اعتبار این مجله‌های ادعای این مجله‌ها برای نمایه شدن در پایگاه‌های معتبر (به ویژه آی اس آی) با میانگین امتیاز ۴/۲۴ است. پس از آن عواملی چون سفارش و توصیه همکاران، و وابستگی مجله به ناشری که به نظر نویسنده ناشر معتبری است عوامل اصلی اعتماد به مجله بوده‌اند. کم‌اهمیت‌ترین ملاک برای اعتماد به این مجله‌ها نیز وجود اسامی ایرانی در میان اعضای هیئت تحریریه برخی از این مجله‌ها با میانگین امتیاز ۱/۵۳ است.

نفر داشتن امتیاز برای ترفیع و ارتقاء، ۲۳ نفر برای گرفتن مجوز لازم برای دفاع از رساله دکترا ذکر کردند (جدول ۳). گرفتن بورس و انتشار مقاله‌ای که در مجله‌های فارسی منتشر نشده است از دیگر انگیزه‌ها بود.

جدول ۳. تعداد پاسخگویان بر حسب انگیزه اصلی چاپ مقاله در مجله‌های نامعتبر خارجی

تعداد	ملاک‌های انتخاب مجله
۲۳	برای کسب مجوز دفاع از پایان نامه دکترا نیاز داشته‌ام
۴	برای گرفتن بورسیه
۲۵	برای ترفیع و ارتقا به عنوان عضو هیئت علمی
۳۹	پر بار کردن رزومه کاری
۶	فقدان پذیرش مقاله در مجله‌های فارسی
۵	سایر موارد

۴-۷. چگونگی آشنایی با مجله

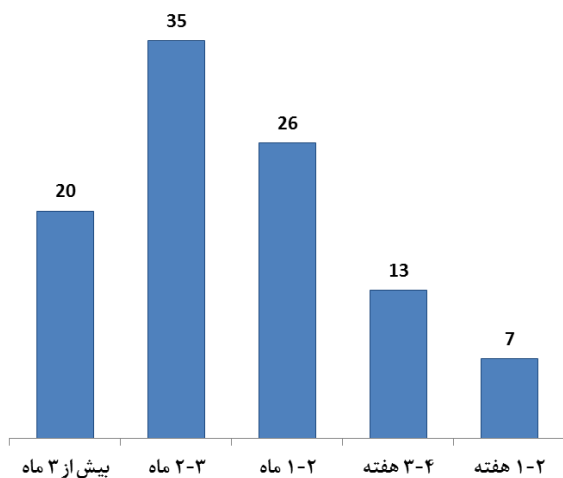
بخش قابل توجهی از نویسندگان (۴۳ نفر) از طریق دوستان و همکاران با مجله مورد نظر آشنا شده‌اند. بیشتر دانشجویانی که مقاله منتشر کردند (۲۰ نفر) نیز در ظاهر به توصیه استاد، مقاله را به مجله مورد نظر ارسال کرده‌اند. تعداد کمی نیز از طریق ایمیل‌های تبلیغاتی که همه دانشگاهیان این روزها به تعداد زیاد دریافت می‌کنند با مجله آشنا شده‌اند (جدول ۴).

جدول ۴. تعداد پاسخگویان بر حسب نحوه آشنایی با مجله نامعتبر

تعداد	مجله نامعتبر
۲۰	از طریق استادان
۴۳	از طریق دوستان و همکاران
۳۳	جستجوی شخصی
۶	دریافت ایمیل تبلیغاتی از مجله

۴-۷. مدت زمان داوری

همانطور که جدول (۵) نشان داد، سرعت داوری و انتشار مقاله برای نویسندگان بسیار اهمیت دارد. از افراد پرسیده شد که فرایند داوری مقاله آنها در مجله حدود چه مدت طول کشید که ۳۴ نفر بین دو تا سه ماه، ۲۶ نفر بین یک تا دو ماه، ۲۰ نفر بیش از سه ماه، ۱۳ نفر سه تا چهار ماه، و ۷ نفر یک تا دو هفته در انتظار نتیجه داوری بوده‌اند (نمودار ۱).

نمودار ۱. مدت زمان داوری مقاله

جدول ۶. دلایل اعتماد پاسخگویان به مجله

دلایل اعتماد به مجله	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	نمیدانم	میانگین امتیاز
وجود اسامی ایرانی در میان اعضای هیئت تحریریه مجله	۴۳	۲۳	۱۲	۳	۴	۱۷	۱/۵۳
نمایه شدن مجله در پایگاه‌های معتبر	۳	۲	۷	۳۵	۵۳	۲	۴/۲۴
ناشر مجله به نظرم ناشر معتبری است	۸	۷	۳۷	۲۵	۱۳	۱۲	۲/۹۲
سفارش و توصیه همکاران در مورد اعتبار مجله	۱۵	۱۴	۲۳	۳۴	۱۱	۵	۲/۹۷
کشور ناشر مجله جزء کشورهای توسعه یافته است	۹	۲۳	۳۸	۱۶	۱۲	۴	۲/۸۷
وجود دانشمندانی از دانشگاه‌های معتبر دنیا در هیئت تحریریه	۱۲	۱۹	۳۰	۲۱	۱۱	۹	۲/۷۳
قدمت و سابقه طولانی مجله	۷	۱۸	۴۳	۲۲	۷	۵	۲/۸۹

پرداخت کرده بودند. از جمله این شیوه‌های دیگر که نویسندگان ذکر کرده بودند می‌توان به این موارد اشاره کرد: از طریق سایت‌های واسطه، از طریق شرکت‌های داخلی، از طریق صرافی‌ها (قبل از اعمال تحریم‌ها)، از طریق پرداخت به یک واسطه ایرانی با شماره ایرانسل که معرف مجله بوده است، پرداخت نقدی به واسطه ایرانی، از طریق بانک‌ها، از طریق سرویس PayPal، و پرداخت توسط نویسنده در خارج از کشور.

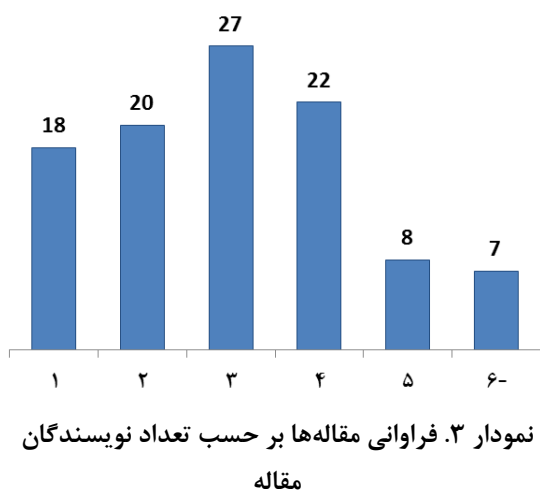
۴-۹. آگاهی از سیاهه نشریه‌های نامعتبر

از نویسندگان پرسیده شد که آیا از وجود و انتشار سیاهه‌ای به نام سیاهه نشریه‌های نامعتبر توسط

۴-۸. هزینه انتشار مقاله

در کل ۷۶ نفر برای انتشار مقاله هزینه پرداخت کردند و ۲۶ نفر هزینه‌ای پرداخت نکردند. از میان کسانی که هزینه پرداخت کردند، متوسط هزینه پرداخت شده به مجله ۳۹۴ دلار، میانه ۳۵۰ دلار، و حداکثر مبلغ پرداختی ۱۵۰۰ دلار بوده است. یک نفر نیز مدعی شده بود که برای گرفتن پذیرش سریع دو میلیون تومان به یک استاد در ایران پرداخت کرده است. پرداخت هزینه به سه شکل صورت گرفته بود. بیش از نیمی (۵۲ نفر) از طریق دوستان و بستگان خود در خارج از ایران، ۱۰ نفر از طریق کافی‌نت‌ها و ۴۰ نفر با استفاده از شیوه‌های دیگر هزینه را به مجله

است، ۱۶ نفر نیز ادعا کردند که نسخه فارسی مقاله خود را منتشر کرده‌اند و یا قصد دارند منتشر کنند. از نظر تعداد نویسندگان (نمودار ۳) ۱۸ مقاله تک نویسنده، ۲۰ مقاله دو نویسنده، ۲۷ مقاله سه نویسنده، ۲۲ مقاله چهار نویسنده و ۷ مقاله نیز شش یا بیش از شش نویسنده داشته‌اند. تفاوت معناداری از نظر تعداد نویسندگان مقاله‌های حوزه‌های موضوعی مختلف وجود نداشت و به عنوان مثال در مقاله‌های حوزه علوم انسانی نیز مقاله‌هایی با چند نویسنده دیده می‌شد.

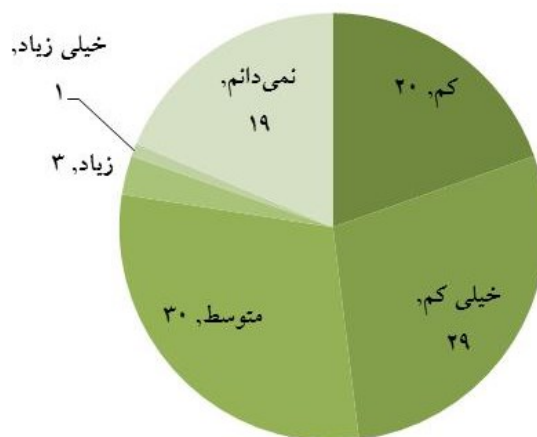

۴-۱۱. نظرات و پیشنهادهای نویسندگان

یک پرسش باز نیز در انتهای پرسشنامه از پاسخگویان در خصوص نظر یا پیشنهادهای آنها درباره تحقیق حاضر، فهرست نشریه‌های نامعتبر وزارتخانه‌ها و به طور کلی این نوع مجله‌ها می‌پرسید که ۳۴ نفر اقدام به نظردهی کردند. نظرات این افراد را به این شکل می‌توان جمع بندی کرد:

۱- انتقاد از شیوه تدوین فهرست سیاه و ملاک‌های گنجاندن مجله‌ها از جمله اینکه اگر پایگاه‌هایی خارجی مثل آی اس آی و اسکوپوس معتبرند، پس به صرف وجود مجله در آنها باید به مجله اعتماد کرد، یا اینکه وزارت علوم مجله‌هایی که مقاله‌های زیادی از ایرانیان در آنها منتشر می‌شوند را به فهرست اضافه و یا تأکید بر معتبر بودن برخی

وزارت علوم و وزارت بهداشت آگاه بوده‌اند. دو سوم نویسندگان (۶۶ نفر) اظهار ناآگاهی کردند و ۳۳ نفر گفتند که آگاه بوده‌اند. همچنین پرسیده شد آیا از اینکه مجله‌ای که مقاله خود را در آن منتشر کرده‌اند در زمان ارسال مقاله در این سیاهه قرار داشته است یا خیر آگاه بوده‌اند. تنها ۳ نفر از وجود مجله‌ای که مقاله خود را در آن منتشر کرده‌اند در این سیاهه آگاه بوده‌اند، ۵۱ نفر پاسخ خیر دادند و ۴۸ نفر اظهار ناآگاهی کردند. همچنین از افراد پرسیده شد که تا چه اندازه با قرار گرفتن مجله مورد نظر در فهرست مجله‌های نامعتبر موافق یا مخالف هستند که ۱۰ نفر موافق (۵ موافق و ۵ خیلی موافق) و ۷۴ نفر مخالف (۴۸ مخالف و ۲۶ خیلی مخالف) بودند، ۱۸ نفر نیز گزینه نظری ندارم را انتخاب کردند. پرسش کلی‌تر در پرسشنامه این بود که «به نظر شما فهرست نشریه‌های نامعتبر تا چه اندازه در محدوده رشته شما دقیق و قابل قبول است؟» (نمودار ۲). همانطور که جدول ۸ نشان می‌دهد ۴۹ نفر دقت و درستی فهرست در حوزه موضوعی خود را کم یا خیلی کم ارزیابی کرده و تنها ۴ نفر آن را دقیق دانسته‌اند.

نمودار ۲. به نظر شما فهرست نشریه‌های نامعتبر تا چه اندازه در محدوده رشته شما دقیق و قابل قبول است؟

۴-۱۰. پیشینه مقاله

از میان ۱۰۲ پاسخگو، ۱۵ نفر پیشتر مقاله را برای مجله خارجی دیگری ارسال کرده‌اند که پذیرفته نشده

-- اظهار بی‌اطلاعی از وجود فهرست سیاه و گلابه از اطلاع‌رسانی ناکارآمد وزارت علوم در مورد این فهرست.

۵- نتیجه‌گیری

در رسانه‌ها، اخبار غروربرانگیز زیادی در مورد کمیّت رشد علمی ایران و تعداد مقاله‌های ایرانی در مجله‌های بین‌المللی (نماینده در آی اس آی یا اسکوپوس) مشاهده می‌کنیم، اما به طور قطع تنها کمیّت مورد توجه سیاستگذاران علمی کشور نیست، و اهمیت کیفیت بیش از کمیّت است. بررسی مقاله‌های ایرانی نمایه شده در پایگاه اسکوپوس در سال ۲۰۱۳، نشان می‌دهد که از میان ده مجله‌ای که بیشترین مقاله از ایرانیان را منتشر کرده‌اند، ۵ مجله نخست در فهرست نشریه‌های سیاه وزارت علوم قرار داشتند. این مسئله خود نشان‌دهنده جدی و چالش‌برانگیز بودن معضل نشریه‌های بی‌اعتبار است. این تحقیق، نخستین پژوهش دانشگاهی در مورد یکی از جنبه‌های فهرست نشریه‌های نامعتبر است و نتایج روشنگری به بار آورد. نتایج اصلی را می‌توان چنین برشمرد:

- ۱- بیشتر انگیزه‌های اصلی نویسندگان مقاله‌های منتشر شده در نشریه‌های نامعتبر به نوعی به قوانین و وضعیت حاکم بر دانشگاه برمی‌گردد. مواردی مثل لزوم داشتن مقاله بین‌المللی برای گرفتن مجوز دفاع از رساله و محدودیت‌ها و فشارهای همراه آن جامعه علمی کشور را از توجه به کیفیت دور می‌کند و این مسئله در کنار کمیّت‌گرایی گسترده در آموزش عالی در دولت قبلی، نوعی فرمالیسم را بر جامعه علمی کشور حاکم کرده است که افراد فقط به دنبال رفع تکلیف هستند و نه به دنبال حقیقت علم.
- ۲- نحوه آشنایی نویسندگان با مجله‌ها نیز نشان‌دهنده چند مسئله است. نخست، آگاهی کم جامعه

مجله‌های مندرج در این فهرست می‌کند. «اگر نمایه‌های بین‌المللی اعتبار دارند پس این اعتبار خاص مجله به خصوصی نخواهد بود و اگر این نمایه‌ها اعتبار ندارند پس مجله‌های داخل کشور نمایه شده نیز فاقد اعتبار نخواهند بود. نباید مسائل علمی را با اغراض سیاسی تحلیل کرد».

۲- انتقاد از روابط نادرست به جای ضوابط پذیرش مقاله و فرایند طولانی انتشار مقاله در مجله‌های داخلی که انگیزه‌ای برای گرایش به مجله‌های خارجی است. «به علت زد و بندهایی که در مجله‌های داخلی وجود دارد ترجیح می‌دهم مقاله‌ام در مجله‌های خارجی حتی از نوع بی اعتبارش چاپ شود تا داخلی‌ها»؛ «فرایند طولانی داوری مقاله‌ها در ایران، نظرات گاهی سلیقه‌ای برخی داوران به خصوص در مورد روش‌های آماری استفاده شده و نمایه نبودن تعداد کثیری از مجله‌ها ایرانی در پایگاه‌های اطلاعاتی جهانی از علل عمده گرایش پژوهشگران ایرانی به مجله‌های خارجی است».

۳- انتقاد از اینکه مجله در زمان ارسال مقاله جزء فهرست سیاه نبوده است، اما بعد از انتشار مقاله به فهرست سیاه اضافه شده است و این زحمت نویسندگان را هدر می‌دهد. «خیلی بده که موقع ارسال فهرست سیاه نیست ولی بعد یک سال و پرداخت ۷۵۰ هزار ریال اعلام می‌کنن اعتبار نداره».

-- توضیحات و انتقادهای متفرقه از جمله اینکه مجله مورد نظر در فهرست سیاه وزارت علوم بوده است، اما وزارت بهداشت آن را قبول داشته است و نویسنده امتیاز را برای وزارت بهداشت لازم داشته است که این نشانه ناهماهنگی ملاک‌های علمی میان دو وزارتخانه است.

معتبر است پس چرا نباید همه مجله‌های آن معتبر باشند و به طور اساسی ملاک انتخاب این مجله‌های فهرست سیاه توسط وزارت علوم چیست. وزارت علوم در مقدمه این فهرست ملاک انتخاب مجله‌ها یا وجه مشترک آنها توضیحی نداده است و تنها این نکته ذکر شده که با همفکری و مشارکت صاحب‌نظران تهیه شده است. نقدهایی نیز (مانند [۴]) تاکنون در مورد این سیاه منتشر شده است. نتایج پژوهش بررسی ویژگی‌های مشترک این مجله‌ها [۷] نشان داد که از ۱۷ مؤلفه یا ویژگی مربوط به مجله‌های معتبر، ۱۳ مؤلفه در بیش از نیمی از مجله‌های مندرج در سیاه نشریه‌های نامعتبر رعایت نشده است و تنها ۴ مؤلفه در بخش زیادی از مجله‌ها وجود دارد. در هر صورت لازم است وزارت علوم شفافیت بیشتری در ملاک‌های درج مجله‌ها در این سیاه به کار گیرد.

۴- یکی از دلایل اصلی انتخاب مجله، سرعت داوری و انتشار مقاله بوده است. این نکته به نوعی مؤید گفته یکی از محققان خارجی در مورد ایرانیان است. این پژوهشگر اعتقاد دارد ایرانیان در مراحل پایانی پژوهش و هنگام انتشار، بیش از اندازه عجولانه عمل می‌کنند [۸]. از سوی دیگر، این مسئله نشان‌دهنده فشار زمانی حاکم بر فضای دانشگاهی کشور برای انتشار مقاله است که منجر به این نوع اعمال شتابزده می‌شود. از نظرات پاسخگویان در پرسش باز پرسشنامه نیز چنین مشخص بود که یکی از عواملی که این امر را تشدید می‌کند، لختی و ناسالم بودن عملکرد مجله‌های داخلی است که نویسندگان را به سمت مجله‌های خارجی سوق می‌دهد.

۵- انتشار مقاله در مجله‌های نامعتبر جنبه اقتصادی قابل توجهی نیز دارد. همانطور که مشخص است به طور متوسط ۳۴۰ دلار بابت هر مقاله ارز از

دانشگاهی کشور از ملاک‌های ارزیابی نشریه‌های علمی و ناتوانی در تشخیص نشریه معتبر از غیر معتبر. این مسئله آنجا مشهودتر است که می‌بینیم در مورد اکثر دانشجویان، استادان به جای هدایت آنها، مجله نامعتبر را به دانشجو توصیه کرده‌اند. اساساً یکی از شیوه‌های اصلی آشنایی با این مجله‌ها توصیه استاد و همکار بوده است. مسئله دوم، اطلاع‌رسانی و آموزش ناکافی وزارت علوم در زمینه نشریات نامعتبر و معتبر است.

۳- در میان ملاک‌هایی که نویسندگان برای اعتماد به اعتبار مجله داشته‌اند، نمایه شدن در پایگاه‌های معتبر مثل آی اس آی یکی از مهم‌ترین‌ها بود. دو نکته در اینجا جای بحث دارد. نخست این که برخی از این مجله‌های بی‌اعتبار به دروغ خود را مجله آی اس آی معرفی می‌کنند. این مجله‌ها به صرف اینکه در بخش Zoological Records از پایگاه Web of Knowledge نمایه می‌شوند که بخشی بدون کنترل کیفی است و هر مجله‌ای را می‌پذیرد. این مجله‌ها در بخش ذکر شده برای فریب نویسندگان مجله آی اس آی خود را معرفی می‌کنند، زیرا از این طریق به Journal Master List پایگاه آی اس آی راه می‌یابند. اما در حقیقت مجله آی اس آی به مجله‌ای گفته می‌شود که در Web of Science یا نمایه استنادی وب آو نالچ نمایه شده باشد و نه در بخش‌های دیگر از جمله پایگاه جانورشناسی، و صرف وجود در فهرست اصلی نشریه‌های وب آو نالچ به معنای آی اس آی بودن نیست. نکته دوم اینکه فقدان شفافیت در سیاه وزارت علوم وجود دارد. از یک سو وزارت علوم همیشه بر اعتبار مجله‌های آی اس آی تأکید دارد و از سوی دیگر گاه و بیگاه مجله‌هایی در فهرست سیاه دیده می‌شوند که مجله‌های آی اس آی به معنای واقعی هستند. این امر موجب سردرگمی نویسندگان می‌شود که اگر آی اس آی

آی اس اس ان (سازمان متولی شماره بین‌المللی
پاییندها) و DOAJ است.

مراجع

- [1] Bennett, D.M and Taylor, D.M., 2003, "Unethical practices in authorship of scientific papers", *Emergency Medicine* (Fremantle) 15, pp. 70-263.
- [2] Relman, A.S. (1990). Peer review in scientific journals—what good is it?, *New English Journal of Medicine*, 153, 520-522.
- [۳] صبوری، ع. ا. (۱۳۹۱). «بررسی کیفیت علم: نشریات بی‌اعتبار» نشریه نشاء علم، صص. ۳۳-۴۲.
- [۴] جمالی مهموئی، ح. ر. (۱۳۹۲). «سیاهه نشریات نامعتبر» لیزنا، ۱۶ اردیبهشت، ۱۳۹۲.
- [5] Bohannon, J., 2013, "Who's afraid of peer review?", *Science Magazine*, 342 (6154), pp. 60-65.
- [6] Beall, J., 2013, "Beall's list: Potential, possible, or probable predatory scholarly open-access publishers", Retrieved from: <http://scholarlyoa.com/publishers/>
- [۷] فرجی‌پور لاکه، ا. (۱۳۹۳). «شناسایی ویژگی‌های مشترک مجله‌های نامعتبر و تحلیل وضعیت انتشار مقالات ایرانی در آنها». پایان‌نامه کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه خوارزمی.
- [8] Nikzad, M., 2012, "Foreigners' point of view towards collaboration with Iranian authors." *Webology*, 9(2), Article 101. Retrieved from: <http://www.webology.org/2012/v9n2/a101.html>

کشور خارج شده است و نویسندگان با وجود همه تحریم‌های اقتصادی که هر نوع انتقال پول به بانک‌های خارجی را غیرممکن ساخته است از طریق شیوه‌های مختلف از جمله کمک گرفتن از دوستان و بستگان خارج از کشور پرداخت به مجله را انجام می‌دهند. اینکه در مقیاس ملی سالانه مشخص نیست نویسندگان ایرانی چه مبلغی را صرف انتشار مقاله‌هایشان در مجله‌ها با دسترسی آزاد می‌کنند. پژوهشی در دانشگاه خوارزمی نشان داد که در بازه زمانی ۲۰۱۱-۲۰۱۴ تعداد ۹۶۶۵ مقاله از ایران در مجله‌های فهرست نشریه‌های نامعتبر (نسخه مهر ۹۲) منتشر شده و در مجموع مبلغی حدود ۴۲۹۸۰۰۰ دلار هزینه پرداخت شده است [۷]. خوب است وزارت علوم در تدوین فهرست نشریه‌های نامعتبر که در حقیقت تعداد بسیار اندکی از تعداد چشمگیر و فزاینده مجله‌های بی‌اعتبار را شامل می‌شود نیم‌نگاهی نیز به سیاهه‌ای که تحت عنوان «ناشران دسترسی آزاد احتمالاً غارتگر» [۶] منتشر کرده است داشته باشد. این سیاهه شامل فهرستی طولانی و روزآمد از ناشرانی است که به نوعی با سوءاستفاده از الگوی نشر دسترسی آزاد بدون توجه و اهمیت دادن به معیارهای علمی مثل همترازخوانی اقدام به انتشار مجله و گرفتن پول از نویسنده می‌کنند. توصیه می‌شود که دو سیاهه ناشران چپاولگر و مجله‌های چپاولگر مورد توجه دو وزارت بهداشت و علوم قرار گیرد و به مقاله‌هایی امتیاز داده نشود که نویسندگان در مجله‌های این دو سیاهه منتشر می‌کنند. لازم به ذکر است که این دو سیاهه اکنون مورد استفاده و استناد سازمان‌های بین‌المللی مثل

Publication of Iranian Articles in Blacklist Journals; Authors' Approach and Motivations

H. R. Jamali¹, S. Javanfar

The aim of this survey is to identify Iranian authors' motivations for publishing their articles in the blacklist journals of Iran's Ministry of Science, Research and Technology. An online questionnaire was completed by one hundred and two authors who have published a paper in one of the 251 blacklist journals in 2013. The results show that the most important motivations for publishing in those journals are: improving resume, collecting points for promotion, and getting permission for viva. The average age of the authors was about 38 years and they have paid about 350 USD for publishing their articles. The main criterion for trusting to these journals was the journals' claim for being indexed in the prestigious databases as well as fast peer review and publication process. Most of the authors became familiar with the journals through recommendations of their friends, colleagues and supervisors. The article shows the economic aspect of the publication of these articles and it also shows the low level of knowledge of Iranian authors about credibility of the journals.

Keywords: Low quality journals, Motivations, Peer review, Journals, Authors.

1 . E-mail address:h.jamali@gmail.com